

Т. LXXXV.

Р. 1908, кн. V.

Рік XVII.

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

п'ясвячена передовсім українській історії, фольклорній й етнографії,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРІШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOGOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

B. LXXXV.

1908, V B.

XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

Відруковано 31/Х с. с.

Т. LXXXV.

Р. 1908, кн. V.

Рік XVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛІОМІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOGOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

BEDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXXV.

1908, V B.

XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

3 друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надом К. Беднарського.

Закінчено 31/11 с. с. 1908

Зміст LXXXV тому.

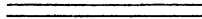
1. Зміст тому	с. 3—4
2. До історії вертепної драми. Замітки й матеріяли, подає Володимир Перетц	с. 5—20
3. Студії з історії церковної унії, написав Богдан Бучинський. I, Ісидорова унія (кінець буде)	с. 21—42
4. Угорщина і Польща на початку XVIII в., написав Стефан Томашівський (дальше)	с. 43—80
5. З сорокових років, студії Олександра Грушевського. 2. П. Куліша »Украина. Одъ початку України до батька Хмельницького«	с. 81—105
6. Листи міністра Фльоріяна Земялковского до еп. Івана Ступницького, подав Кирило Студинський	с. 106—133
7. Miscellanea: а) До історії панславізму, под. С. Томашівський; б) Вірша на київських ченців, под. В. Доманицький; в) Віршована легенда про ризаря і смерть, под. В. Гнатюк	с. 134—158
8. Наукова хроніка: Етнографія в західно-європейських часописах за 1906 р., подає Др. Зенон Кузеля (кінець буде)	с. 159—190
9. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 237)	с. 191—238
10. Оголошення	с. 239—240

Inhalt des LXXXV Bandes.

1. Inhalt des Bandes	S. 3—4
2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz	S. 5—20

3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von
Bohdan Bučynskýj, I. Isidors Zeit . . . S. 21—42
4. Ungarn und Polen im Anfänge des XVIII Jhrh., von
Stephan Tomašivskýj (Fortsetzung) . . . S. 43—80
5. Aus den vierzigen Jahren, Studien von Alexander
Hruševskýj. 2. „Ukraine“ von P. Kuliš . . . S. 81—105
6. Briefe des Ministers Florian Zjemialkowski an den
Bischof Ivan Stupnyčkyj, mitgeteilt von Cyrill
Studynskýj . . . S. 106—133
7. Miscellanea, von S. Tomašivskýj, B. Domanyč-
kyj und V. Hnatiuk . . . S. 134—158
8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den
westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1906, von
Zen. Kuzela (Schluss folgt) . . . S. 159—190
9. Bibliographie (Register siehe S. 237) . . . S. 191—238
10. Annoncen . . . S. 239—240

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

Мои¹⁾ молитви о васъ²⁾ давно уже бивали,
Чтобъ вы деревень³⁾ и стадъ вовся забивали⁴⁾.

Инокентій.

О день⁵⁾ іюля нареченний⁶⁾!
Сколько⁷⁾ ти для насъ будешъ горестний⁸⁾ и слезний⁹⁾
Втеченіи тебе мы¹⁰⁾ какъ будемъ¹¹⁾ осуждени¹²⁾
Всѣхъ¹³⁾ користей тогда будемъ¹⁴⁾ лишени¹⁵⁾;
Може¹⁶⁾ битъ¹⁷⁾ мы были того¹⁸⁾ и¹⁹⁾ достойни,
Тяжебныхъ бо нашихъ дѣлъ били введѣ²⁰⁾ суди полни²¹⁾.

.
.

В. Доманицький.

Віршована легенда про рицаря і смерть.

У цвітні сього року дістав я від учителя з Попелян д. Івана Децика невеличкий зшиток рукописний, записаний увесь дрібним письмом, із тим, щоби його зужиткувати, коли він придасть ся до чого. Зшиток був власністю дяка з Попелян (коло Щирця) д. Федора Михайлова, який згодив ся відступити його на все в заміну за друковані книжки. Я вислав йому бажані книжки, забрав зшиток, а тепер передаю його до бібліотеки Наук. Тов. ім. Шевченка.

Зшиток невеличкий, бо має ледви 56 сторінок октави, звичайного канцелярійного паперу. Можна припускати, що повстав він десь у 50-их роках минулого століття. На першій сторінці має напись: **Рицарь и Смерть** (виписано більшими і грубшими буквами) [,] повѣсть народна сочиненна Сімеономъ

¹⁾ Моѣ. ²⁾ о васъ молитви. ³⁾ деревень. ⁴⁾ забували. — Далі в „Україні“ в ще 4 рядки:

Чтобъ перемѣнили гордіи вашѣ нравы
И чтобъ пути вашѣ всегда били прави,
Чтобъ бога всегда в сердцахъ имѣли
И чтобъ душѣ вашѣ къ нему пламенемъ горѣли.

⁵⁾ о день. ⁶⁾ первомъ нареченній! ⁷⁾ Сколь. ⁸⁾ горестній. ⁹⁾ слезній.
¹⁰⁾ ми. ¹¹⁾ Нема сього слова. ¹²⁾ осужденни. ¹³⁾ Что всѣхъ. ¹⁴⁾ будемъ
тогда. ¹⁵⁾ лишени. ¹⁶⁾ Но можетъ. ¹⁷⁾ битъ. ¹⁸⁾ того ми били. ¹⁹⁾ Не-
ма: и. ²⁰⁾ Нема сього слова. ²¹⁾ Далі до кінця нестас ще 31 рядків.

Вознякомъ. На долині є проби пера пізнійшого властителя зшитка: Федько Михайлѡвъ, Teodor Michajłow z Popielan. На ст. 3 розпочинаєть ся текст лєґенди про рицаря і смерть і тягнєть ся аж до ст. 19, де знов на марґінесі стоїть підпис: Михайлѡвъ Федько зъ Попелянъ. Опісля йде одна чиста сторінка, а на ст. 21 стоїть новий титул: Крестъ пѡдъ лѣсомъ йли Лукіанна. Від ст. 21 аж до 54 йде її текст, ст. 55—56 незаписані. На остатній стоїть знов підпис: Teodor Michajłow, uczeń klasy IV-tej w szkole głównej w Mikołajowie w roku 1868.

Переглянувши зшиток, я звернув ся до д. І. Децика з просьбою, щоби довідав ся, хто то такий Симеонъ Вознякъ і як зшиток дістав ся до рук теперішного властителя. На те відповів він, що „рукопис попав якимсь способом ще перед 68 р. (до Михайлова), коли Ф. Михайлів, будучи школярем, на нїм підписав ся“. Що ж до С. Возняка, то подав, що він був дяком у Лубиній (або Лубяній), Львів. пов., деь між 60—80 рр. минулого столітя. „Коли він уродив ся, де, і близші біографічні дані поки що мені невідомі так само, як і дякови в Попелянах Федьку Михайлову“. Обіцяв одначе в часі великодня побувати в Лубиній і розвідати щось більше про нього. По святах дістав я від нього таку відповідь: „В селі Любяній не був Возняк дяком; взагалі нічого про него мені не відомо. Був я в Любяній і питав ся старих людей, учителя, але сказали, що не памятають, чи був у них Возняк“. Таким чином я не довідав ся нічого про автора рукопису.¹⁾

Чи можна припускати, що С. Возняк був дійсно автором рукопису? Коли розходить ся про лєґенду про рицаря і смерть, то тут не було би нічого неможливого: основу до вірші мав він готову в прозаїчній лєґенді, яка до нині ходить по рукописних збірниках між селянами. Він лише перевірявав її. Незручний вірш, досить попсована мова, розтяглість, невміне вибирати важнійші елементи з прозової лєґенди, а пропускати менше важні, незнане користувати ся поетичними ефектами — все те свідчить, що автор поеми не був чоловіком високої інтелігенції, тому й твір його вийшов доволі блідий і анемічний. З повною чутя і драматичности прозовою лєґендою, от хочби

¹⁾ Саме тепер довідую ся від нашого бібліоґрафа, д. Ів. О. Левецького, що С. Возняк був складачем у Ставропигійській друкарні. Його родина ще живе у Львові.

оголошеною мною¹⁾ — він не може навіть іти в порівняннє. Він цікавий лише, як віршована проба сеї легенди і то тим більше, що деякі відміни її, особливо німецькі — про що буде далше — були первісно також віршовані. Дуже правдоподібне, що і в старшій нашій літературі були віршовані проби легенди, хоч досі, на скільки мені відомо, такого повного тексту не знайдено. Можна одначе припускати, що були, бо сліди їх видні, особливо в легенді надрукованій І. Ждановим.²⁾ Ось виришок із неї:

И рече ему Смерть: Що робишъ, человекъ? То южь знаю, же ся розгнѣвалъ и хочешъ мя не порицѣрску, але по зрадеѣку тяти.

Еще постои, велможній пане,
Поки бесѣди моєи стане,
Поки ся будемъ бити,
То мусимо щось говорити.
Южь ти ся хвалишъ силою своєю:
Почекай, нехай похваляюся хочь мало перед тобою
Своимъ некраснимъ станомъ,
Передъ тобою, краснимъ паномъ.
Будешъ бесѣди моєи слухати,
А свое строгое сердце будешъ спиняти.
Слухай, велможній пане,
Що ся днесъ межи нами стане,
Кромъ твоего хлопця, предця,
З чихъ ся змежи насъ кости будуть валяти.

Рече рицаръ :

Твои слова нѣгди мя не приведуть до покоры.
Давно би я радъ, щоби ся ти чимъ добримъ похвалила,
Не жаль би мнѣ, хоч би ся и забарила.

Рече ему Смерть :

Человекъ, тилко тобѣ теперъ буду повѣдати,
Щобъ и тая дитина чула,
Бо южь наступуетъ часъ и година.
Слухай, человекъ! Почну ти повідати :
Отъ сотворенія свѣта, коли ся я уродила,
И колко с того свѣта побрала
Многихъ человекъ отъ Адама до Авраама! і т. д.

¹⁾ Легенди в Хітарського збірника, I-ої пол. XVI в. (Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. XVI і окремо, ст. 14—18.).

²⁾ И. И. Ждановъ, Къ литературной исторіи русской былевой поэзии (Сочинения И. И. Жданова, СПб. 1904, т. I, ст. 709).

Що до другого твору, то тут мабуть автор мав іще менше праці: Крестъ підъ лѣсомъ йли Лукіанна“ се очевидно оповідане французького походження, перекладене певно на польську мову, а звідти перекладене, а може перероблене в українській мові. Чи сю роботу зробив сам С. Возняк, чи хто инший, се для нас байдуже тим більше, що оповідане мало що варта і через те я далі зовсім не буду займати ся ним. Натомість легенду про рицаря і смерть від разу наводжу в цілости.

Рыцарь и Смерть.

Такъ на свѣтѣ нима ничъ власного никому :
Днесъ то мое, а завтра будетъ въ иншимъ дому,
А ще потѣмъ въ иннымъ, ѡ въ другимъ ѡ третимъ,
А мы яко листъ сухій, съ древа на дѣлъ летимъ.

Сядьте, братья, кругомъ мене,
Меркне солнце, милый часъ ;
Поговоримъ дещо давне
Тай отъ спати підѣмъ вразъ.

Вы молодцѣ малолѣтніи,
Я то старецъ съ передъ вѣкъ ;
Стиравъ лѣта по чужинѣ,
Ажъ пожелтѣлъ человекъ.

Нужды, бѣды полно позналъ,
Якъ то поганъ ще громивъ,
Тѣ розбои кто спаматалъ,
Оповѣсть вамъ, кто ще живъ.

Яка нужда все гонила,
Якъ згадаю божій судъ,
Мѣста, села гетъ палила,
Божъ то племя безъ розсудъ !

Лишь вамъ лучше то неznати,
Якъ то живъ ще нашъ прадѣдъ,
А то болитъ вспоминати ;
Бо то русинъ давнихъ лѣтъ,

Не посивѣвъ въ одномъ кутѣ,
Гонивъ свѣтомъ, ани слихъ ;
Як повернулъ, зналъ о бѣдѣ,
Навѣтъ съ некла духѣвъ злихъ.

Ни оденъ то отецъ милый
Въ чужой земли гѣрко спить ;
Якъ згадаю той часъ гідный,
То плачъ сердце ми ранить.

На щожъ далѣй вспоминати ?
Вже затемнѣвъ тамтой часъ ;
Лучше намъ що погадати
О рыцару — якъ то разъ

Ни памятавъ, де ся стало,
Бо то лѣта, бо то вѣкъ,
Но слухайте лишь помало,
Най по стямить человекъ.

Був то славный, можный рыцаръ,
Завше славно всюды бивъ,
Храбрый, силный, якъ люциперъ,
Мичемъ своимъ свѣтъ косивъ.

Славу свою всюды сѣявъ,
Ще до того бувъ велможъ ;
Такъ то мовте — чуда дѣявъ,
Такъ вамъ пудивъ — де но можъ.

Силовъ, пиховъ все проганявъ,
Громко гласивъ, якъ стрѣла,
Въ Божѣ не знавъ, нѣ то згадавъ,
Пижа въ него горѣла.”

Лишь на свѣтѣ все минае,
Кожде має свой конецъ:
Той ся возноситъ, той впадае,
Далѣй жовкне — тай мертвецъ.

Бо то знайте ще за часѡвъ,
Якъ поганьство ще жило,
Ганбу, розбѡй, тай насилѡвъ
Въ цѣлѡмъ свѣтѣ плодило.

И такъ взросталъ, якъ на пущи,
Безъ жадной свѣтлости,
Ѣлъ ся рѡвнилъ звѣрамъ въ ращи,
Въ поли птаху въ швидкости.

Скѡра рямо его крила,
Тварь подобна до Марса,
Щожъ допѣро тамъ за сила,
Ктожъ бы врѡвналъ и бѣса.

Ѣнъ бо незналъ, що то бѣда,
Ѣнъ бо незналъ, що то дань;
Ѣнъ зродился — не знавъ блуда,
Въ него житя де но глянъ.

Ту со звѣромъ на пустыни
Мечъ кровію плюгавить,
Ту ся съ врагомъ вже стрѣтили
И ту крѣпко му садить.

А лѣтавецъ бѣлоногій,
Ще до того якбы кругъ
Простирае зрокъ соколій,
Пѡд нимъ земля дае звукъ.

Якъ ся орелъ вѣтромъ несе,
Гривовъ своевъ махае,
Такъ той рыцаръ жваво чеше,
Горбы, скали минае.

Гень пѡгнавъ десь, як шаленный,
Якъ бы звѣръ ся розяривъ,
Гордостію розпаленный,
Мовъ за вѣтромъ погонивъ.

Сонце уже на западѣ,
Красни цвѣти червенить,
Ту шумъ пѣни въ водоспадѣ,
Всю природу веселить.

Ту дубрава, ту поточокъ,
Тамъ долипа и горбочокъ
И все красне, й все миле
И зелене, й зацвиле,
А ще далѣй якбы рай
Вѣнцемъ кружить красный гай.

Ту скотинка ся втѣшае,
А тамъ пастыръ выгравае;
Словомъ кажу: тѡлко жій,
Полнимъ устомъ щастя пій!

II.

Тече рѣчка невеличка,
Камѣницъ змивае,
Ей ту рыцаръ до лѣсочка
Швидко досягае.

Тай ставъ нагле, якбы вгризъ:
Уха спустивъ — языкъ звисъ,
Нѣ то далѣй поступити,
Нѣ то назадъ вже скрутити.

Ба! ту суне же ажъ ахъ,
Противъ него божій страхъ!
И все ближше ся зближае
Тай за собовъ замѣтае.

Мовте — якбы яке чудовище:
Кобы дыня головище,
Страшне, гидне, стреминате,
А все наге, все костисте.

Щожъ то було? Кто зганеть?
Ото скажу — була смерть!
Пекъ ти маро! отъ сказати,
Та не хочемъ ще випрати.

Якъ те гидне стременило,
Може въ трястяхъ вже де гнило,
Бо все темне, якбы ночь,
Страшне, худе — бластитъ з очъ,

А рыштунокъ — Боже храни
Тай ѳтъ всего насъ борони!
Отъ рыштунокъ, як рыштунокъ,
Алежъ сама, то гатунокъ!

Тфу! не при насъ ту вгадуючи
Тую напасть — сѣль ей въ очи!
Най по лѣсахъ, трясахъ ходитъ,
Богъ насъ грѣшныхъ ще хоронитъ.

Алежъ колимъ вже зачывъ,
Конче треба, бымъ скѣичивъ;
Прошу тѣлько послухати,
Якъ съ позору бувъ той страхъ.

Но прошу ся ни лякати,
Божъ то чудо! же ажъ ахъ!
И оката, и горбата
Суха, блѣда, колѣната.

Анѣ крови, анѣ тѣла.
Все якъ шницѣ, тѣлько скѣора;
Ще до того кострубата,
Крива, чорна и зубата.

Щемъ ни чуваль, кѣлкомъ зрѣсь,
Щобы бувъ такъ страшный бѣсь!
Пекъ ти бѣдо! пекъ ти маро!
Бодай щезло ѣ пропало,

И залѣзло де в трястя,
Бо для тебе тамъ житя!
Ни пѣдъ небомъ, де людъ божѣй,
Ни пѣдъ сонцемъ, де бы кождый,
Кто бы тебе ѣно вѣрѣвъ,
Певнобъ варазъ землю ѣвъ.

Алежъ бо то ще не все,
Що ту бѣда ще несе.

Нѣбы съ серпомъ збѣже жати,
Нѣбы з шѣтловъ замѣтати,
Нѣбы рыскаль до копана
И лопата до вѣяня.

И кочерга и пила,
Коса крива до сѣкла
И те племя десъ з за горѣвъ,
З межи лѣсовъ, може з морѣвъ

Ту приходитъ ся паствити,
Людсковъ кровкою ся ситити,
Въ найкраснѣйшій житя часъ.
Чижъ [х]то выдавъ коли зъ насъ?

III.

Послухайтежъ, братя милѣ,
Якомъ вамъ вже разъ сказалъ,
Же той рыцаръ на могилѣ
Першій разъ ся задумавъ.

Онъ то сказалъ: ще ѳтъ вѣка
Когдамъ першій разъ свѣтъ взрѣль,
Такогомъ ще чудовиска
Нигдѣ нигде ни видѣвъ.

Апужъ далѣй! нужъ храбрости,
Загляну я врагу въ бровъ,
Хотай бымъ гналъ и въ пропасти,
Алежъ дрежи, песя кровь!

Бо колимъ ты вже заглянулъ,
Ни ввѣйдешъ ми съ ѳтти пречъ!
Я сынъ лѣсовъ ще съ прадѣдовъ,
В моихъ рукахъ твоѣй конецъ.

Ту заблиснулъ своевъ шаблевъ,
Крѣпко страс ся, кобы левъ,
И въ ростъ страхувѣтромъ звинувъ,
Око въ око смѣло ставъ.

* * *

Съ одной страни вже темнѣе,
А в другой ще зарить;
Нешасливый вже бледнѣе,
Хотя крѣпко мечь держить.

Ще запиталъ громкимъ гласомъ:
Якъ ся маешъ, ночне чудо?
Де ся тягнешъ тотимъ лѣсомъ
Ты прокляте, гідне пудло!

Ще завчасу ту приходишь
Людей збройныхъ лякати;
Постой! постой! закимъ згибнешъ,
Я ты ся дамъ познати.
И затиснулъ зубы силно,
Но хтѣлъ мечемъ утяти!

Смерть.

Пожди храбрый! ще запилю,
Хочешъ мене прощати;
Въ передъ съ собовъ що повомишь,
Коли еще маемъ часъ,
А потомъ ся попробуемъ,
Кто сильнѣйшій буде въ насъ.

Рыцарь.

Якъ я вижу, то ты хочешъ
Въ правдѣ со мновъ играти?
Прошу тебе, чи ты зможешъ
Тимъ орудіемъ владати?
Бо ты въ правдѣ косонога,
Ни здѣлаешъ нищо, нѣ;
Ты безденнихъ духъ ѡтнога,
Для тя жита в темнотѣ!*

Смерть.

Ни съ позору суди тоє;
Хоть я въ тебе немошна,
Въ рукахъ моихъ жита твоє,

Ты и зброя та ясна,
Же воюешъ въ свѣтѣ славно,
Могу явно признати;
Гойновавъ есь и живъ красно,
А теперъ часъ вмирати.

Рыцарь.

Ты мя хочешъ обманути,
Ты нещастя вѣчноє!
Ты мя хочешъ заглумити
Тимъ орудіемъ — гідное!
О потворо! ноцный духу!
Скажи менѣ, що ты есть?
Бо сотру тя ту якъ муху:
Згибнешъ, чудо, въ единъ свистъ.
Ни съ такими я ся видѣвъ,
Якъ ты сухій боротякъ;
Ни такихъ я съ свѣта гладивъ:
Розсиплешъ ся ту на макъ.
Як ты почну протинати,
Ты прокляте страшило,
Твой кости розкидати,
Ажъ ся буде курило!

Смерть.

Послухай но, славный мужу,
Бо короткій вже ти часъ;
Най но ѡ я тобѣ скажу,
Кто мудрѣйшій буде въ насъ.
И я въ свѣтѣ всюды славна,
Може болше ще якъ ты;
Щомъ не ладна и некрасна,
То то ввійде для смерти.
Чи не чувъ ты де о нѣй?
Ото я есмь тотой страхъ,
Котрый хоцетъ тебе нынѣ
Премѣнити въ земный прахъ!
Ту уничтожити твою гордость
И попрали весь твоѣ санъ*)

*) Гідность, гоноръ, пояснене автора.

И красоту и всю мудрость!
 Хотя такой славный панъ,
 Ту подъ небомъ вже ни будешъ
 Бѣльше нещастъ дѣлати:
 Гойнось, злато, то все лишишь,
 И прекрасны палаты.

Рыцарь.

О! велика богатирко,
 Славныхъ дебрь царице!
 Кто ты сплодилъ такъ красенко,
 Гробна владычице?
 Чи ты мати бездна морска?
 Чи порода твоя,
 Отъ племени люциперска
 Походить — лютая!
 Чи отъ роду подземного,
 Завислива, хитра,
 Чи отъ смоку пекельного,
 Чи отъ злого вѣтра? —
 О ты чудо! ты лабата,
 Не поможетъ ти лопата,
 Ани мѣтла, анѣ мечъ,
 То все згибне съ тобовъ прѣчь,
 Якъ я въ ты стрѣловъ вымѣру,
 Якъ ти очи прострѣлю,
 Якъ зачну ты прободати,
 Мечемъ моимъ розсѣкати,
 То не стане ты на знакъ
 И загинешъ марне такъ!

Смерть.

Постой — стой! красномовче,
 За многосъ вже нагадавъ;
 Свѣтъ темиѣ, мракъ ти в очи,
 Часъ минае, вжесь — пропавъ!
 Та могила въ цвѣти вбрана
 И красота тотихъ рѣкъ
 Красно древомъ увѣнчана —
 То для тебе на весь вѣкъ.
 Ту прекрасне тѣло твое

Звѣрня буде зжерати,
 Свѣтле лице земля скриве,
 А що далѣй — не знати.

Рыцарь.

Скажи, скажи правду пиру,
 Прошу тебе красенко,
 Доколь зрю ты еще живу,
 Оправдай ся боренько. —
 Въ той вже ся не выпросишь,
 Якъ ты почну рубати,
 Анѣ вже ся ни вимолить:
 Ни лякай ся сказати.
 Бо ты плетешъ небелицу,
 Все надармо — все дурницу:
 Скажи варагъ, либо згинешъ.

Смерть.

Постой, въ сей часъ, сли не вѣрешъ,
 Оповѣмъ ти все, якъ треба,
 Коли хочешъ все то знати.
 Мушу я ти то сказати,
 Що я маю розказъ неба,
 Славныхъ, красныхъ и богатыхъ,
 Бѣдныхъ, нищихъ и палатныхъ,
 Всѣхъ подѣломъ забирати,
 Миле житя оставляти.
 И все кошу, замѣтаю
 И лопатовъ присипаю
 И по лѣсахъ, и по горахъ,
 И по селахъ, и по дворахъ,
 Где кого якъ предиблю,
 Тамъ го варагъ и скреплю.
 Моє дѣло ще отъ вѣка,
 Отъ перваго чловѣка,
 Якъ но ся ще свѣтъ почавъ,
 Кождый со мновъ ся прощавъ.
 И такъ буду ажъ до вѣка
 Послѣднаго чловѣка
 Брати, сѣчи, и рубати
 И лопатовъ присипати

Безъ выбору, чи то царь,
 Чи то воинъ, чи мочарь,
 Все въ могилѣ мусить гнити,
 Своимъ тѣломъ червъ живыти;
 А потому все земля!
 Такъ кѣнитъ ся все племя.
 Теперь на тя приспѣлъ часъ
 Бороти ся, — досить въ насъ.
 Може маешъ що сказати?
 Повѣрь все твоему хлопяти,
 Нехай вгѣнь *) твой рознесе,
 Бо за хвилю буде все
 Спокойненько ту лежати,
 Тѣло съ землевъ ся мѣняти,
 Вмѣсто славы й житя,
 Порохъ стане — и смѣтя!

Рыцарь.

Доколь буду вже терпѣти,
 Ты нѣчная сновидо!
 Доколь будешъ мя скорбѣти,
 Ты суката огидо!
 И заблснувъ мечъ со шумомъ
 Тай по хотѣлъ утяти,
 Смѣхъ разлилъ ся — страхъ со
 [глухомъ,
 Рыцарь вже впалъ лежати.

* * *

Темный зпомякъ наразъ запавъ
 Надъ могиловъ боярина,
 Мѣсяцъ часто смутно зглядавъ,
 Ще смутнѣйшій гласъ совина
 Заповѣдавъ страшну пѣвнѣчь,
 Близъ могили богатыра.
 А все страшно, и все тихо,
 Пѣвнѣчь страшна — мо[же] лихо
 Нѣби вѣдма десь съ пещари
 Захихочи — а ту хмари,
 Снова темно — снова тихо.
 Ей десь чути — може лихо,

Бо то пѣвнѣчь — страшный часъ!
 Ту десь воронъ затрепоче,
 Пуць **) жилѣбно заскригоче,
 Часомъ блисне — десь щось свисне,
 То сновъ чути десь наразъ
 Надъ могиловъ страшни смѣхи,
 Плачь храпливый, нѣбы втѣхи,
 То заплаче — то заскаче,
 А все страшно — бо то нѣчь!
 Хмари темни небо вкрили,
 То сновъ крыки десь завили,
 А все страшно, снова тихо,
 Може вѣд'ма, може лихо
 По могилѣ такъ хихочи,
 То десь въ лѣсѣ тарахкочи,
 То сновъ сломи щось на прахъ!
 Бо то пѣвнѣчь, бо то страхъ!
 Лишь ту наразъ со всѣхъ сторонъ
 Нѣбы куна чорнихъ воронъ
 И все летить нѣбы мара:
 Чорне, темне, нѣбы хмара,
 Якбы тан'цемъ все то гонить,
 Страхъ великій дерва ломить,
 А все страшне, все шумить,
 То засвистить, запищить!
 Ахъ нищасливъ ты, бояре,
 То на тебе тотѣ мары,
 То на тебе тотой смѣхъ,
 Злиі духи чинять втѣхъ!
 Якъ до него всѣ припали,
 На кавалки тѣло рвали,
 Плачь со смѣхомъ ся мѣшилъ,
 Якбы пекло кто ъткрылъ;
 А все страшно — и сновъ тихо
 Десь ще чути тов лихо,
 Нѣбы съ хмаровъ все пѣгнало
 Тай сновъ мѣсяцъ смутно глянувъ
 На могилу свѣтло канувъ:
 И ще страшно,

*) Пор. поль. zgon.

**) Пор. поль. puszczyk.

Хотѣй ясно,
Бо ще смѣхи,
Бо ще хѣхи...

Тай поводи перестало :
На могилѣ тѣлько мракъ,
Ото скѣнчилиъ рыцарь такъ! —

Аще кто оупокоряеть ся,
буде возвишенный,
аще кто возвишаеть ся,
буде пониженный.

Легенда про рицаря і смерть була в нашій старшій літературі дуже популярна. Про се свідчать численні її рукописи, переховані до наших часів; із них деякі були вже друковані, інші ще не оголошені друком. До перших належать отєї відомі мені: 1) Варіант із рукоп. XVII ст. виданий М. Костомаровом у „Памятникахъ стар. русской литературы“, вип. II, ст. 441—443. Його цитує в своїй праці також І. Жданов¹⁾. 2) Варіант із рукоп. другої половини XVIII ст., що переховується в музею Київської Духовної Академії. Про нього говорить І. Жданов²⁾ і подає повний його текст³⁾. 3) Варіант із рукопису перехованого в Бібліотеці Інститута ім. Осолінських у Львові, оголошений д. Макушевом у „Журналѣ Министерства Народ. Просвѣщенія“, 1881, IX, ст. 108—111 п. н. „Повѣсть о чловеци и смерти“. 4) Варіант із рукописного хітарського збірника з першої половини XVIII ст., оголошений мною (Записки, т. XVI: Легенди з хітарського збірника, ст. 14—18, ч. 4) п. н. „Сказаніє о єдномъ рыцері славномъ, который надѣяв ся на сілу свою и пробаловалъ щастя своего воевати из каждымъ, а на останокъ изъ смертію“. 5) Варіант із рукописного збірника початку XIX ст., оголошений д. Б. Грінченком у книзі: Изъ устъ народа (Чернигів, 1900) п. н. „Слово о смерти и рицеру богатомъ и славномъ“, ст. 415—420. 6) На підставі варіанта якогось рукописного збірника появилася також популярна його перерібка у М. Білоуса в Коломиї п. н. „Рицарь и смерть“ (1894, друге видане).

Сі шість варіантів не вичерпують одначе усього числа рукописів сього літературного пам'ятника. У рукописних збірниках, які тепер переховують ся лише у Львові в бібліотеках Народ-

¹⁾ И. П. Ждановъ, Къ литератур. исторіи рус. былевой поэзіи, ст. 518—520, ч. 7.

²⁾ Тамже, ст. 520—521, ч. 8.

³⁾ Тамже, ст. 706—710, ч. 5.

ного Дому, Наук. Тов. ім. Шевченка і дра І. Франка, подибується ще кілька варіантів сеї легенди. А певна річ, що вони знайдуться також у бібліотеках поза Львовом, лише треба за ними пошукати.

Не могло підлягати сумнівови, щоби такий популярний літературний твір не полишив слідів також між народом. І дійсно, мені самому вдалося записати два варіанти сеї легенди з уст народа, оба на Угорщині, один у північній її частині, в Землинській столиці, другий у полудневій, між тамешніми кольоністами в Бач-Бодрогській столиці. Другий варіант іще неоголошений друком, а перший я надрукував побіч хітарського (Записки, т. XVI, ст. 18—20), а потім передрукував в „Етнографічних Матеріялах із Угорської Русі, т. I“ (Етн. Збірник, т. III), ст. 120—121. У Галичині записав варіант сеї легенди д. О. Дерев'янка в Будзанові і я надрукував його в „Галицько-руських народніх легендах, т. II“ (Етногр. Збірник, т. XIII), ст. 31—32.

Та не лише в нас була сея легенда така популярна й розширена. І. Жданов, який присвятив розборови її окрему монографію, розбирає на ст. 494—523 аж 15 її варіантів (крім уже згаданих двох українських). Коли додати до того ще два пізніше оголошені, один у „Русскомъ Филолог. Вѣстнику“ т. XVIII, а другий С. Долгова п. н. „Новый видъ Пренія живота и смерти“ (Труды восьмага археолог. съѣзда въ Москвѣ 1890, т. II, ст. 28—33), тоді можна буде мати поняття про вплив її на простий народ. Мені відомий лише один народний прозовий російський варіант легенди, надрукований в Аєанасєва: Народ. рус. легенды, ст. 154—155. За те безперечно під її впливом повстали „Сказанія объ Аникѣ воинѣ“ і „Былины о Самсонѣ и Святогорѣ“, яких розборови присвячує І. Жданов велику частину своєї монографії. Сконстатоване сього факту в російській літературі дуже важне з огляду на самі биліни, бо виказує наглядно: 1) Що биліни (розуміється — не всі), хоч говорять про події, які могли би відносити ся до X—XI віка, повставали в XVI—XVII ст. 2) Що походження їх не чисто народне, але книжне, та що в старшій літературі належить шукати їх жерел.

Варто було би усталити тепер відносини українських варіантів легенди до великоруських. Та поки ще значне число українських текстів не опубліковане, було би передчасною річчю брати ся за таку роботу. Не завадить одначе навести тут погляд найновішого дослідника легенди, С. Долгова, який ро-

зібравши її список, владжений ще в XVI ст., говорить ось що: „Вотъ содержаніе этого интереснаго сказанія, занесеннаго въ Сборникъ XVI вѣка. Мы видѣли связь его съ нашей древней письменностью и народной поэзіей, а равно и его отличія отъ сходныхъ произведеній нашей старинной литературы. Постараюсь опредѣлить происхожденіе этого памятника и его литературный рангъ.

„Обиліе польскихъ и малорусскихъ словъ и выраженій, самый складъ виршеваго размѣра указываютъ намъ на Польшу и южную Россію. И дѣйствительно сказаніе наше переведено съ одного стариннаго польскаго стихотворенія, недавно напечатаннаго Нерингомъ въ *Altpolnische Sprachdenkmäler* (Berlin, 1887, ст. 283—293). Но его родина, по моему, лежитъ еще дальше на западъ. Чрезъ Польшу и южную Россію это произведеніе проникло въ Московскую Русь, но еще не сбросило свое цвѣтное европейское платье, не облеклось еще въ однообразно-черную рясу“¹⁾.

Дальше займається С. Долгов питанєм, до якого роду літературних творів зачислити легенду, але я се поминаю, як річ менше важну для нас. За те зверну ся до питання про літературне походжене легенди.

Уже Н. Тихонравов, надрукувавши варіант легенди в „Лѣтописяхъ рус. литературы“, т. I, 3, ст. 183—193, поставив побіч неї стих „Объ Аникѣ воинѣ“ з одного і пару розкольніцькихъ духовнихъ стихів із другого боку, чим зазначив вплив легенди на ті твори. Рівночасно вказав він на можливе жерело легенди, на вірш якогось німецького майстерзентера, надрукований в XVI ст. н. н. „Ein Lied von dem Tod, wie er alle Stand der Welt hin nimbt. In des Regenbogen plaben thon, oder in der Ritterweisz ein gemesz“²⁾ і подав із нього виїмки (ст. 189—190). На підставі того не признавано одначе ще німецького твору первовзором легенди, обробленої на руській ґрунті, бо хоч загальний зміст і навіть деякі окремі її вирази годили ся вповні з німецьким текстом, то мала вона в собі ще сліди не західних впливів: у бесіді смерті згадував ся премудрий Акир, а закінчене було взате з Житія Василя Нового.

¹⁾ Op. cit., ст. 32.

²⁾ Вірш сей надрукований у: Gödelle, Deutsche Dichtung im Mittelalter, ст. 263—264.

Коли однак І. Жданов узяв найстарший текст легенди з XVI ст. (надрукований у нього на ст. 688—695), в яким тих додатків нема, і порівняв його з відривком нижньо-німецької вірші, оголошеної В. Мантельсом¹⁾, яка походить із XV ст., та песою Н. Меркаторіса, виданою Келером²⁾, показалося, що „нижне-німецьке стихотвореніє, о котромъ идеть рѣчь, представляет прямой и ближайшій оригиналъ нашего Двоесловія“³⁾; щож до пєси Меркаторіса, то: 1) „по мѣстамъ діалогъ представляет полное, буквальное сходство съ фастнахтшпилемъ; 2) діалогъ — памятникъ очень небольшой, поэтому въ него вошла только самая незначительная часть фастнахтшпиля, по 3) при всей краткости діалога, въ немъ все-таки отыскивается нѣсколько такихъ мѣстъ, которыхъ нѣтъ у Меркаторіса“⁴⁾. Сі подібності і ріжницї поясняє І. Жданов тим, що пєса Меркаторіса, хоч видрукована аж 1576 р., а діяльот (німецький) видрукований ще при кінці XV ст., то написаний він і відомий був значно швидше і послужив за основу авторови діяльота, а не навпаки.

Коли тепер порівнаємо всі ті тексти легенди, то прийдемо до ось яких висновків:

1) Найстарший руський переклад повстав іще у XVI ст. і з того століття маємо рукописні тексти, оголошені тепер друком. 2) Найстарший варіант найкоротший і найбільше зближений до оригіналу. 3) Пізніші тексти звичайно заокруглюють ся і стають повніші. 4) Коли в найстаршій текстї виступає противником смерти „Живот“ (нім. das Leben), то в пізніших, популярніших сей вираз усуваєть ся, а в його місце вставляють слова: чоловік нікій, воїн, а врешті в українськїм текстї: рицар. 5) Смерть появляеть ся зразу в текстах як мужчина (як в оригіналі: der Tod), але ся ненатуральність завважуєть ся і усуваєть ся так, що пізніше виступає вона вже як женщина. 6) Незрозумілі або нецікаві місця первісного тексту переминають ся і заступають ся иншими. Так прим. у найстаршій текстї смерть говорить: „Папъ, цесарей, кардиналовъ, кошу азъ

¹⁾ Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 1876, ст. 132—133.

²⁾ Keller, Fastnachtspiele aus dem XV Jahrh., 2 Th., ст. 1065—1074 (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart, т. XXVIII—XXX).

³⁾ Ждановъ, *op. cit.*, ст. 500.

⁴⁾ Тамже, ст. 502.

всѣхъ". Але що на Руси не знано тих титулатур, то викинено їх і заступлено иншими; через такі зміни весь твір популяризував ся, аж приспособившись зовсім до народного світогляду, перейшов в уста народу і став його власністю. 7) Цікаві при тім правдоподібні переміни твору з літературного боку: з драматичної віршованої пєси стає віршований діяльот, з віршованого діяльоту стає прозовий, аж у кінци переходить в оповіданє („повѣсть“).

Не підлягає отже сумнівови, що на Русь прийшла легенда з Німеччини. Се не значить одначе, що вона там і витворила ся первістно. Легенда про рицаря і смерть се вандрівний, міжнародний твір, знаний у різних європейських літературах; пор. прим. французький: „Débat de la Vie et de la Mort“ (Rondeaux du XV sc. p. p. Gaston Raynaud, 1889); італійський: *Contrasto fra la morte e un guerriero*“ (D'Ancona, *Poematti popolari italiani*, Bologna, 1889); грецький: *Διάλογος κατὰ ἀλφαβῆτον ἀνδρόπων καὶ τοῦ Χάρου* (Венеція, 1586); малярський: Toldy, *Geschichte der ungar. Litteratur im Mittelalter*, 247 і ин.¹⁾ Та найцікавійше, що прототипи сеї легенди подибуємо вже в знаній арабській збірці „Тисяча й одна ніч“, що вказує на її орієнтальне походженє та на приблизне означенє часу, коли вона могла зайти до Європи: хрестоносні походи. Я маю під рукою німецьке виданє: *Tausend und eine Nacht. Aus dem Arabischen übertragen von Max Henning*. У IX випуску, ст. 5—11 подані тут аж три оповіданя на сю тему: 1) *Der Engel des Todes vor dem stolzen König und dem frommen Mann*. 2) *Der Engel des Todes und der reiche König*. 3) *Der Engel des Todes und der König der Kinder Israel*. З них перше оповіданє найближше до нашої легенди, хоч друга частина відмінна, бо в ній представлена для контрасту смерть побожного чоловіка, який не тільки смерті не боїть ся, але навіть із деякою розкішю очікує її.

Поверну тепер до нашої літератури. Вже висше зазначив я, що наслідком популярности перейшла легенда в народні уста. Але вона мала вплив також на инші твори нашої літератури, а сцена між Іродом і Смертю у вертепній драмі, де Ірод силкуєть ся відв'язати ся якнебудь від смерти, хоч йому се не

¹⁾ Пор. О. Батюшковъ, *Споръ души съ тѣломъ въ памятникахъ средне-вѣковой литературы*. СПб., 1891, ст. 238—240.

вдасть ся, повстала безперечно під її безпосереднім впливом.
Я наведу се місце :

- Ірод: Што мя словеси страшаеш?
Смерть: Разви ты мене и до днесь не знаеши?
Ірод: Азъ есмь богатъ и славенъ,
И нѣсть ниhto мнѣ равенъ.
Смерть: Слава и богатство прейдуть.
Сей косы довольно взмаху,
И мертвъ ужъ человекъ отъ страху.
Ірод: Косы ты, баба, траву своей косою;
Не тебѣ, машкаро, спориться во мною!
Я могуществомъ и сылою
Заставлю тебе покориться.
Смерть: Безумне, всего свита я сильній нахожуся,
Иначала вика никому не клонюся;
Азъ есмь монархыня, всего свита пани,
Я царица суца на всякы страны;
Князие и царіе пидъ властью моею,
Усихъ васъ посѣчу косою своею¹⁾.

Очевидно, така трагічна подія в людськім житю, як смерть дорогої людини, мусіла викликати сильні вражіння, які знаходили свій відголос, як і нині, в літературних творах. У XVII—XVIII ст. повстав у нас цілий ряд вірш на тему смерти, в яких на ріжний лад описувано останні хвилі чоловіка, мальовано його відносини до родини, сусідів, знайомих і прашанє з ними, подавано огляд його минулого і будучого житя, нарікано на лютість і безжалістність смерти, що не давала нікому пардону, на кого раз напосіла ся і т. д. Вірші сі зробили ся також дуже популярні і ще до нині співають їх у деяких околицях селяни при мерци. Цілу збірку таких вірш оголосив я у своїх: „Угроруських духовних віршах“ (ст. 72—111, ч. 61—98 і ст. 252—266, ч. 211—224, отже разом 52 нумери). Багато між ними є таких, що визначають ся великою поетичністю і можуть належати до плюсів навіть у найбогатших літературах. Доси вони одначе не розсліджені з літературного боку, як переважна частина творів нашої старої лі-

¹⁾ Маркевичъ, Обычаи, повѣрья, кухня и напитки Малороссіянъ (Київ, 1860), ст. 42.

тератури. А тимчасом є між тими віршами побіч безсумнівно оригінальних творів, які повстали на нашім ґрунті без чужого впливу, також інші, яких жерела можна віднайти в чужих літературах. Мене обходять на разі ті, які стоять зовсім певно у звязи з легендою про рицаря і смерть. У вірші під ч. 70 ведець ся ось який діяльої між чоловіком і смертію:

Волѣв бим ся не родити,
Нѣж на свѣтѣ толко жити.
Ни дожиеш трийцять лѣта,
Вже смерть жене з сего свѣта.

Лише дижде ся до сили,
Ба, треба йти до могили!
Кой на свѣтѣ лиш бы жити,
Ба, кой треба йти в землу гнити.

Ах несчастна година,
Гдеж ти, смерте, ся родила?
Гдеж ти, смерте, ся родила,
Чомусь так немилостива,

Же так люди убиваеш?
Мечом сѣчеш, убиваеш,
З сего свѣта изганяеш
І кров люцку проливаеш.

Скажи, смерте, віткись зайшла
И десь собѣ той меч найшла?
И тко ти дав оружје
Убивати, кто лиш живе?

Скажи, смерте, гдесь рождєнна,
На що ти сотворєнна
И колько ти живеши лїт?
Ци про тебе не бывѣ свѣтъ?

Скажи, смерте, кто тя вродивъ,
Таку страшну на свѣтѣ сплотивъ?
И хто тобѣ дає знати,
Кому треба умирати?

Ой я часу ни чекаю,
Кедь від Бога розкажѣ маю;
На жалѣ и плач не зважаю
І милости я не маю.

Я на божий розказ мушу
Взяти из чєловѣка душу;
Панѣ Богѣ знає, кому жити,
А кого треба вмертвити.

Хочеш знати, гдем рождєнна?
Серед раю сотворєнна.
Хто ня вродив хочеш знати?
Грѣх Адамив моя мати.

Питаеш ся, витѣмъ зайшла
І дем собѣ зброю найшла?
Мѣѣ Бог давъ той меч в раю,
Котрим сѣчу и рубаю.

Котримъ сѣчу чєловѣка,
Як здоровыхъ, такъ калѣки;
Як здоровыхъ, такъ убогихъ,
Не шкодую и молодыхъ.

Молодыхъ я не шкодую,
Ай старыми не піхую;
Не шкодую и младенцїв,
Ани дѣвчатѣ, ани хлопцївѣ.

Хто ся родивъ, мусит вмерти,
Не годен ми ся оперти:
Сильный ми ся не зборонить,
Ани лжец ся не одмовить.

Як убогий вмерти мусить,
Такъ богат ся не вікупить;
Передо мною ся не спряче,
Ани втече, ани виплаче.

Владыка ся не вімолишь,
Цѣсарь ми ся ни зборонить;
Славныхъ борцівъ переможу
І на груди руки вложу.

Всѣхъ васъ з сего свѣта зглажу
И до гробу припроважу;
Роде грѣшній, тями собі,
Же каждый з васъ буде в гробѣ.

Грѣхи свої спокутайте,
На мене ся сподѣвайте:
Бо як ничъ такъ день стою
Передъ вами из косою.

А вы о томъ ни дбаєте,
Бес часу випраєте;
Скорочу ваше життя,
Бо вы Богу не служите.

Дальше йдуть рефлексії на теми гріха, які сюди вже не належать. З наведеного діяльоу видно одначе, що його автор не лише знав легенду про рицаря і смерть, але й покориствував ся нею при укладанню вірші, хоч треба признати, доволі самостійно.

Так само діяльоу у вірші під ч. 96 є відгуком сеї легенди:

О люта смерте, будь милостива,
Чомусь то мнѣ не возвѣстила?

Бо ты зо мною усе ся дворилъ,
У сребрѣ, у златѣ усе ся бавилъ,

О люта смерте, устой годину,
Най я искличу свою родину!

Родина тобѣ ничъ не поможе,
Ступай за мною пане вельможе!

О люта смерте, пожалуй мене,
Най не оставлю без часу себе!

Я тобѣ часу доста давала,
Дасколько разы напминала;
Ты собѣ думалъ на вѣки жити,
А ничъ не хотѣвъ на смерть
[лишити.]

О люта смерте, не дай ми страху:
Я тебе прошу, возми заплату.

Мѣнѣ бы душа каждая платила,
А кетъ бемъ ся жити лишила.
Ни ся отъплатити, ни отокупити,
Кожду мѣнуту лиш ся ладити.

О смерте, смерте, щось така
[страшна,
Та же я ся скрыю, обес ня не
[найшла!]

Не треба тобѣ нич ся туляти,
Я не пребачу жадномъ детяти.

Подібно говорять чоловік до смерті також у вірші під ч. 84, смерть одначе не відповідає йому нічого. А знов у вірші під ч. 74 є маленький діяльот між чоловіком, що умирає, і землею, до якої має піти і в неї обернути ся.

Правда, такі вірші могли мати ще й инші взірці з чужих літератур. У збірці німецьких пісень, виданих Мітлером¹⁾, надрукована „Ein schönes geistliches Lied von dem Tode“, в якій смерть виступає як який герольд і голосить:

Ich geh herum in weiter Welt,
Such meinen Raub zusammen,
Und nimm hinweg, was mir gefällt,
Sei hoch und niedern Stammen,
Auch jung und alt, von schöner Gestalt,
Lass mich niemals erweichen,
Der reichste Mann, der Bettler dann,
Ist jeder meines gleichen.

Виголосивши сї слова смерть звертаєть ся по черзі до селянина, до дівчини, яка боронить ся і покликаєть ся на свої молоді літа та на красу, до дитини, яку має забрати з лона матери, до богача, що числить тільки дукати, не вважаючи на те, що смерть йому приготвила на тім світі зовсім инше місце, як мав на сїм:

Den Ort den ich dir hab bestellt,
Ist voller Würm und Maden...

Далі звертаєть ся до вояка, а се місце нагадує нам знов легенду про рицаря і смерть:

Komm her Soldat mein Kamerad,
Der Feldzug ist vorüber,
Bei mir ist kein Pardon noch Gnad,
Ich schiess mit Pest und Fieber;
Dein Tapferkeit macht mir kein Freud,
Die stärksten Riesenglieder
Reiss ich voll Gram auf einmal zsamm,
Mein Gwalt schlägt alles nieder.

¹⁾ Deutsche Volkslieder. Sammlung von Fr. Lud. Mittler. Frankfurt am Main, 1865, ст. 396—398, ч. 508.

Scher dich hinaus Tod aus dem Haus,
Du sollst mich nicht fixiren,
Dein Pfeil macht mir gar keinen Graus,
Will gleich mit dir scharmiren.
Ich bin viel Jahr in Lebensgfahr
Vor meinen Feind gestanden,
Vor meiner Faust hat vielen graust,
Du machst mich nicht zu Schanden.

O mein Soldat, kein Disputat
Wird dich da nicht aufhalten,
Zu fechten ist es schon zu spat,
Den Sieg thu ich erhalten.
Du musst mit mir, hilft nichts dafür,
Die Uhr ist abgeloffen;
Ein andere Beut, ein grössere Freud
Hast ewiglich zu hoffen.

На кінці звертаєть ся смерть до шляхтича та після того проголошує моралізацію на тему, що кождий повинен бути готовий у кождім часі йти з нею.

Очевидно, що подібні пісні мусять бути і в інших літературах і певно оплатило б ся їх прослідити.

Збираючи всьо сказане разом, приходимо до висновку, що легенда про рицаря і смерть була дуже розширена і популярна не тільки в нас і в московській Руси, але й у цілій Европі, звідки й прийшла до нас; що первісна її форма не тільки в оригіналі, але і в наших старім перекладі була віршована, але перерібка Возняка незалежна від тої форми і утворена самостійно на основі прозової легенди; врешті, що ся легенда перейшла в народні уста з одного боку, і витиснула свої сліди на деяких творах нашої старої письменности з другого. З тої причини заслугує вона на увагу всіх дослідників нашої літератури.

В. Гнатюк.

